

ВОЈНО ДЕЛО

ОПШТЕВОЈНИ ТЕОРИСКИ ЧАСОПИС

БРОЈ 6

ЈУН 1953

ГОДИНА V

Генерал-потпуковник **ДУШАН КВЕДЕР**

ТЕРИТОРИЈАЛНИ РАТ

I

Други светски рат научио је много чему ратнике свију земаља. Једна од тих многобројних поука била би и ова:

Све агресијом угрожене земље спремиле су одбрану својих територија у виду фронталног отпора дуж својих граница. Агресор је, користећи се својим предностима у односу над жртвом, ломио ту врсту отпора у једној земљи за другом. Његове моторизоване колоне пробијале су се иза линије фронта; јаки клинови забијали су се дубоко у унутрашњост нападнуте територије; долазило је до отсецања читавих подручја и окружавања појединих делова браниоачевој војске. У таквим ситуацијама поједини изоловани команданти дизали су руке увис, читаве јединице су се предавале или биле уништене. Војска се распала, капитулирала и пошла у заробљеништво, а непријатељ је релативно мирно, уз помоћ званичне капитулације, завршио окупацију земље. Таквој судбини земаља допринели су и разни политички фактори, као: јака агентура пете колоне, издајнички елементи у врховима владајућих кругова, капитулантске тежње у војним рукаводствима, као и други постојећи политички антагонизми. Тако су ликвидиране једна за другом Пољска, Данска, и Норвешка, Белгија, Холандија и Француска, Југославија и Грчка. Неуспех фронталног отпора против агресије повукао је за собом, као једину последицу, капитулацију владајућих кругова и постојећих армија. Једини изузетак чинило је неколико јединица које су се повукле, углавном бродовима, иза опште савезничке линије и тамо, лишене попутне домаћег људства, продужиле борбу у саставу савезничких армија.

Шта се дешавало са окупираним народима? Већина тих народа је, утучена поразом и деморализована капитулацијом, прихватила окупацију као неминовно зло. Развиле су се разне форме отвореног и прикривеног колаборационизма. Људски потенцијал и привреда тих народа престали су да буду активни фактор савезничког блока, шта-

више, они су постали активни фактор непријатељске стратегије. Дошла је у питање и национална част тих народа.

Продужењем рата у светским размерама, окупирани народи су полако излазили из ошамућености и долазили до сазнања да поразом у фронталном отпору агресији рат против непријатеља још није завршен. Они су се полако будили, проналазили у себи прогресивне и борбене снаге и отпочели са активним отпором против окупатора. Међутим, у многим земљама тај покрет није добио потребан замах све до краја рата, јер се ограничавао углавном на привредну саботажу, избегавајући отворене сукобе са непријатељском оружаном снагом. Стратегиски значај тих покрета отпора остао је веома ограничен; огромне потенцијалне резерве окупираних народа остале су већим делом неискоришћене за савезничку стратегију.

Поред других, политичких разлога, као и тешко схватљивог неразумевања савезничког војног руководства у погледу војне вредности отпора окупираних народа, једна од главних тешкоћа у развоју ослободилачких ратова састојала се у томе што су обучена предратна војска, њен командни састав, оружје и опрема капитулацијом добровољно предати непријатељу. Никакве припреме, ни материјалне, ни организацијске, ни психолошке, нису биле на време предузете да се још у мирно доба, када су сви услови за то постојали, постави основа за један ослободилачки рат против окупатора. Зато је већина ослободилачких покрета морала разноврсним импровизацијама, мукама и жртвама да ствара нову оружану снагу.

Без сумње, најдаље на том путу отишао је ослободилачки покрет у Југославији. Он је показао да устанак против окупатора не треба ограничити само на привредну саботажу и мање акције герилаца, већ да се рат са успехом може водити и са већим регуларним јединицама у виду правог територијалног рата, и то све до коначног ослобођења земље властитим снагама.

Ето, то је, без улепшавања, поред многих других ствари, показао Други светски рат.

Како данас, у латентној опасности новог светског рата, стоји са тим истим проблемом?

Несумњиво, већ данас у Европи постоји неколико земаља које имају реалних перспектива за успешно извођење фронталне одбране у случају агресије.¹⁾ Оне земље чије се границе поклапају са одбранбеном линијом Атлантског пакта, а поготово оне које располажу јаким властитим одбранбеним снагама, не би имало никаквог смисла да, одустајањем а приори од фронталног отпора, добровољно препусте непријатељу делове своје територије и допусте му да без отпора поседне важне административне и индустријске центре земље. Оне,

¹⁾ Међу те земље, свакако, спада и Југославија чије одбранбене могућности, нарочито на њеним основним, за земљу најбитнијим стратегиским правцима, сваки даном расту благодарећи властитим средствима и изворима, а које су се у последње време још и знатно повећале савезништвом са Грчком и Турском и добијањем помоћи у ратном материјалу од стране САД.

свакако, имају разлога и оправдања да настоје да одбију агресију још у граничном подручју или барем негде у блиској дубини своје територије. Штавише, оне би требало да уложе све напоре да противофанзивом протерају нападача из своје отаџбине, да га отерају преко граница и разбију на његовој властитој територији. То је, свакако, најбољи и најидеалнији одговор на сваку агресију. Зато армије тих земаља треба да буду организоване за модеран начин фронталног ратовања и модерну отсудну одбрану и противофанзиву, и у складу са тим обучене и опремљене савременим тешким и лаким наоружањем.

Али, изузимајући неколико држава, остале земље у Европи данас још немају материјалних услова за примену такве концепције одбране као једино могуће. Напротив, примена концепције отсудне фронталне одбране могла би да буде фатална за ону земљу у којој би она дошла у раскорак са стварним могућностима одбране, тј. ако би агресор успео да против те државе створи изразиту надмоћност у снагама и средствима и рационално искористи сва остала средства за постизање успеха. Упорним инсистирањем да се фронталним отпором задржи агресија, иако за успешну одбрану нема услова, уствари се само иде на руку непријатељу, јер му се даје могућност да браниоцу наметне уништавајућу битку у којој бранилац може изгубити своју војску. Опет би се могле поновити ситуације које су биле толико типичне за 1939, 1940 и 1941 годину.

Такав очајнички, самоубилачки подвиг пробудио би, додуше, у свету дивљење херојству и одважности браниоца, али би, објективно, учинио рђаву услугу и свом народу и светској одбрани од агресије: народ би изгубио своју војску, своју војну организацију, своје обучене кадрове и своје наоружање, па и свој морал, што је такође од битног значаја. Зато предвиђање евентуалне окупације неких земаља у Западној Европи, засада, још не претставља ни песимизам ни дефетизам. Однос снага, које данас могу да поставе два антагонистичка блока један према другом, исувише је познат да се унапред не би могла искључити једна таква могућност за сваку земљу. Гледајући могућности окупације реално и смело у очи, свака угрожена земља мора јасно да одговори на питање: какву концепцију одбране треба усвојити и какав рат припремити и водити, да би се избегла капитулација и у случају да надмоћни непријатељ упадне у земљу?

Прво чему ће свака таква земља прибећи биће то да предвиди планско повлачење на унапред предвиђене линије, односно рејоне, где би фронтални отпор могао успешно да се настави. У крајњем случају, то се може постићи и повлачењем на територију једне или више савезничких земаља, где би се фронтални рат наставио раме уз раме са савезничким армијама. Међутим, као што је пример Другог светског рата показао, то се често и не може постићи. За успешно фронтално повлачење пред надмоћним непријатељем треба јака армија. Поред тога, за повлачење свих снага нема ни разлога. Препустити голорук народ насиљу окупатора не би ни било правилно. И у том случају део снага требало би да остане на окупираној територији.

Према томе, земља која нема могућности за повлачење читаве своје армије упоредо са савезничким фронтом, односно она земља која успе да само један део своје армије повуче на територију суседа у склоп стабилизованог фронта, тиме још никако није решила питање свога учешћа у рату. Управо, баш у том моменту она ће бити постављена пред судбоносну одлуку: шта урадити?

У том моменту за такву земљу могуће су само две варијанте: или капитулирати, или продужити рат у новој форми која одговара измењеној ратној ситуацији и новом односу снага.

Несумњиво је да капитулација, као акт националне срамоте, деморализује народ и отвара пут колаборационизму и разноврсним облицима националне издаје. Капитулацијом народ губи оно што је много важније од саме територије — своју војску, тј. средство за добијање поновне слободе, па и територије. А што је најважније, при коначној перспективи победе једне коалиције у рату, капитулација једне савезничке земље, па чак и неутралне, коју је прегазио исти агресор, бесмислена је и непотребна. Она је штетна не само за ту земљу и морални лик те нације, него и за општесавезничку ствар. Она без потребе одлаже час победе и коалицији и самој себи и продужује трајање окупације, насиља и жртава.²⁾

У случају наставаљања рата у новој форми, бранилац не треба да допусти да му сувише јаки непријатељ у фронталним борбама, које у том моменту немају више изгледа на успех, уништи војну организацију, живу снагу војске, основно наоружање и залихе. Искуство ослободилачког рата у Југославији недвосмислено је показало да оно што је основно и што у рату треба одбранити није толико територија, колико жива снага. Никаква територија се не може одржати ако пропадне војска; свака изгубљена територија може се поново освојити ако је ту војска.

Према томе, ликвидацији класичног фронта не треба да следи никаква предаја и капитулација, него само промена форме рата. Класични, фронтални рат треба да уступи место мобилном, територијалном рату. Очигледно, та промена форме неће наступити увек одједанпут. Прва форма прераста у другу. Елементи територијалног рата појављују се већ у фронталном, а елементи фронталног остају у територијалном рату, они слабе или се ојачавају флукуацијом ратне ситуације, да би приближавањем победе све више замењивали форме територијалног са формама фронталног ратоводства. Тај прелазак се чак неће извршити на свим отсецима фронта одједанпут, већ постепено. Можда ће се извесне форме фронталног ратовања задржати и у току читавог рата, на пример, у одбрани неког државног редвија, ако за то постоје могућности.

²⁾ И за појединца капитулација не претставља решење проблема његове егзистенције. Иако се безусловно покори непријатељу, он, у савременим условима беспотешне окупације, тиме нипошто није осигурао ни живот свој и своје породице, а ни своје имање и каријеру. Данашње ропство претстављало би у већини случајева, ако не изненадну и брзу личну катастрофу, а оно свакако смрт у лаганој агонији.

Савремене армије у Европи треба данас да имају перспективе за вођење обе форме рата — фронталне и територијалне. Једино то може да спречи капитулацију и расуло војске, ако се фронтално ратовање на властитој територији покаже као безизгледно.

Ако једном те армије буду толико јаке да могу одбити сваки непријатељски напад, онда ће и отпасти потреба за територијалном стратегијом и тактиком као дефанзивним средством.

II

Досада у војној историји не постоји пример преласка фронталне форме рата у територијалну форму. Можда ће због тога неки војни теоретичари и практичари гледати на те идеје са извесном скепсом. Али, у свету се не раде само оне ствари које имају преседана у историји. У овом погледу је важно то да у историји имамо примера територијалних ратова самих, иако су они никли на другој основи и нису настали преласком из фронталног рата. У историји последњих 150 година имамо низ поучних примера партизанског рата. Свакако, најпоучнији и најразвијенији од њих је ослободилачки рат у Југославији, који се у последњим годинама ратних дејстава развио у прави територијални рат у пуном обиму. Већ и само тај пример довољан је да укаже на велику корисност такве форме рата како за сам учествујући народ, тако и за коалициону стратегију, а поготово да укаже на његову предност над капитулацијом и колаборационизмом. Студија југословенског ослободилачког рата претставља неисцрпан резервоар искустава и поука за теорију и праксу те форме рата.

Шта у најгрубљим цртама показује тај пример свима оним народима који су данас принуђени да предвиде и такву форму рата против агресора?

1. Југословенско искуство показало је, у првом реду, да територијални рат у савременим условима није више само „мали рат“ (иако он неминовно обухвата и типична дејства малог рата), већ и прави „велики рат“. Он се чак више и не би могао назвати просто „партизански рат“, јер су уз тај појам махом везане акције мањих јединица, вођене најчешће у корист једног домаћег или савезничког регуларног фронта. Под модерним територијалним ратом треба разумевати *самосталан* рат или барем интегрални саставни део једног општег коалиционог рата. Такав рат који води једна нација може да има исто толико значајне и далекосежне стратегиске циљеве, колико и фронтални рат те нације — све до циља дефинитивног ослобођења своје земље од непријатеља.

Модерни територијални рат је *регуларни* рат. Већ у историји имамо примера да се, поред многих ирегуларних герилских ратова, појављују дејства у позадини непријатеља која воде регуларне, мање или веће јединице. Наш југословенски ослободилачки рат је такође био територијални регуларни рат. Све наше јединице, од најмањих до највећих, водиле су своја борбена дејства по принципима регуларног

ратоводства; тим јединицама командовало се из једног центра. Регуларни карактер територијалних борбених дејстава потврђен је после рата (1949 године) и Међународном конвенцијом.

Савремени територијални рат је рат у коме дејства *већих регуларних јединица сачињавају доминирајући елемент*. Тај ће елемент бити доминантан од самог почетка код оне армије која ће из фронталне форме прећи на форму територијалног рата; међутим, код армије која се формира тек у току окупације, као што је то био случај са нашом ослободилачком војском, тај елемент појављује се тек у каснијој фази развитка армије и прогресивно се појачава све док не постане доминантан. (Код нас се то десило делимично још у 1942, а у целости већ у 1943 години).

У Југославији се показало да је за постојање већих регуларних јединица и за омогућавање њихових операција неопходно да се њихова дејства комбинују са широком активношћу мањих, такође регуларних, партизанских одреда и диверзантских група на терену, на комуникацијама и по градовима. Војска, која жели да води територијални рат, имаће велику предност ако се буде састојала из два дела: већих регуларних јединица за вођење већих операција, које ће дати пресудан печат и основну карактеристику читавој војсци, и великог броја партизанских и диверзантских јединица и група, које ће, као помоћно средство, надопуњавати дејство основног језгра војске.³⁾ Први део ће везати за себе главну, мобилну снагу непријатеља, а други ће распршити непријатеља и везати га за читав терен и тако отежати или чак спречавати његову концентрацију против основног дела војске. Чак и на крају 1944 године, када је наша Армија већ прелазила са форме територијалног на форму фронталног рата и већ имала 51 дивизију, код нас је још увек постојало 107 већих партизанских одреда и безброј мањих диверзантских група. То се показало као веома корисно.

Модеран територијални рат карактеристичан је по томе што га воде веће регуларне јединице — пукови, бригаде, дивизије и корпуси. Те јединице могу бити формиране у току самог рата, као што је то био случај код нас, или — у случају преласка једне војске из форме фронталног у форму територијалног рата — оне исте јединице које већ од раније постоје (тима што постају донекле мобилније, растерећеније и прилагођене новој форми борбених дејстава). Оне воде операције које су по форми нешто другојачије, али које по важности и циљевима не заостају за операцијама које се воде у фронталној форми ратовања. То су, дакле, операције већег стила, сукоби већих оперативних тела, у којима може учествовати и већи број дивизија с обе стране; то нису само мале чарке партизанских група са жандармима и патролама. Употребљено наоружање обе ратујуће стране у суштини не треба да се разликује, иако његова примена, можда, квантитативно

³⁾ Узгред речено: И за вођење модерног фронталног рата потребне су јединице за дејство у непријатељској позадини, у циљу одвлачења пажње и снага са фронта и дејства у позадини.

не достиже примену у фронталном рату. У нашем рату, поред пешадиског наоружања, употребљавани су с обе стране и артиљерија, и тенкови, и авијација, а то тешко оружје могло се је употребити и у далеко већој мери, само да смо га имали у оној мери колико смо желели и колико нам је било потребно.

Читаво наше искуство непобитно показује чињеницу да је у условима територијалног рата (чак и када је већи део основних центара земље и њених комуникација у рукама непријатеља) не само могуће постојање и борба већих тела, дивизија и корпуса,⁴⁾ већ и то да је са већим јединицама *лакше* водити такав рат и жети успехе.

Ову посебну форму регуларног рата целисходно је назвати *територијалним ратом* због тога што се тиме даје израза чињеници да се он води по читавој државној територији, а не дуж једног вишемање непрекидног фронта. Тиме се, природно, означава само форма вођења ратних дејстава, њихова основна стратеска и тактичка концепција, а не њихова политичка и социјална садржина. По својој садржини, таква ће дејства претстављати *ослободилачки рат*. Међутим, ослободилачки рат не треба увек да буде и територијални рат. Он може да буде и мали рат, герила. Ослободилачки рат ће бити регуларни територијални рат само онда када његов основни носилац буду веће регуларне јединице, наслеђене од раније из фронталног рата или створене у току развитка саме ослободилачке војске. А само такав ослободилачки рат може и да победи.

За територијални рат нису типични крути, јасно обележени фронтови, иако до њих у извесној еластичној модификацији понекад може и доћи у току рата, а нарочито у његовој последњој фази, у фази дефинитивног истеривања непријатеља из земље. За ту форму рата карактеристично је коришћење читаве државне територије, независност од терена, и слободни маневри. Операције већих јединица се развијају час на једној час на другој просторији, а мањи партизански одреди својом герилском активношћу контролишу читаву државну територију. Где се појаве веће регуларне групације, настају ослобођена подручја, која се по оперативној потреби напуштају да би се на другом месту стварала нова. За време обостране појачане делатности (као што је то био случај у неким непријатељским офанзивама у току нашег рата), активирају се целокупне снаге са обе стране, све је у покрету и непрекидном дејству, свуда се налазе и наше и непријатељске снаге, практично нестаје скоро свих ослобођених подручја, али и скоро свих окупираних, долази до гигантског комешања две војске на једној огромној ничијој земљи, али су сви покрети с обе стране више-мање централизовано и плански руковођени. Таква је отприлике била, на пример, физиономија борби за време Шесте непријатељске офанзиве у нашој земљи.

⁴⁾ У том искуству ништа не мења ни чињеница што су наше дивизије за време рата, због објективних услова, биле обично нешто мање од нормалних (3—5 хиљада људи а и мање, а у последњој години и 8—10 хиљада људи). Да смо имали боље услове снабдевања, оне би могле бити и веће, а тиме би и њихови успеси били већи.

2. Територијални рат у цивилизованој земљи је организован, централизован и плански руковођен рат. У основи тог руковођења лежи дубоко познавање војне теорије, а нарочито компликоване стратегије и разноврсне тактике тог посебног типа рата, као и вештине примене тих принципа на конкретну војну и политичку ситуацију на свом ратишту. То руковођење је у свом општем обиму изричито централизовано, иако у детаљима претпоставља далеко већу самосталност и иницијативу потчињених него у фронталном рату. У јединственом, централизованом руковођењу регуларног територијалног рата лежи његова снага и предност над нерегуларним малим ратом.

Дисциплина у територијалном рату треба да буде исто толика, ако не још и чвршћа него у фронталном рату. Као што се код нас показало, она се не заснива толико на формалним прописима и принудним мерама, колико на високој свести бораца и официра која се може постићи само неуморним политичким просвећивањем. Што су јединице дисциплинованије и њихова дејства организованија, то се њима постижу и већи ефекти, а жртве и губици се смањују.

Територијални рат није и не сме да буде дезорганизовани рат по принципу: „сналази се како знаш и гађај непријатеља где год га стигнеш“. Такав отпор нанео би непријатељу губитке који не би били у сразмери са властитим жртвама. Природно, где не постоји организована побуњеничка војска, народ се сам, спонтано, у циљу спасавања својих живота и својих домова, лаћа оружја и отпочиње устанак и борбу. То је у тим условима и корисно. Али су такви устанци и таква стихија, као што се код нас видело, осуђени на пропаст ако не дође на време до строге војничке организације устанка и формирања војних јединица. Иницијатива народа, чак и појединаца, у отпору окупатору је добродошла и позитивна (и у политичком и у војном погледу), али само ако буде одмах обухваћена чврстом организацијом.

Сваку дезорганизацију, анархију и самовољу треба жестоко сузбијати, као што смо то ми радили. Она слаби отпор, руши углед војске у народу и смањује изгледе на постизање оперативних успеха. Разбојништво, пљачка, злостављање становништва и слично, уколико се појави, треба немилосрдно искоренити. Ми у томе нисмо били сентиментални.

3. Већ у прошлом светском рату ослободилачки ратови били су у већој мери *политички, идеолошки* ратови, неголи фронтални рат великих сила. Може се са сигурношћу предвиђати да ће политички карактер ослободилачких ратова у будућем евентуалном сукобу бити још јаче изражен. Тај акцентирани политички карактер ослободилачких ратова изражава се у томе што је не само опште вођење рата тесно повезано са политичким збивањима у земљи и свету, већ и у томе што су и поједине операције, па чак и ситније тактичке радње, тесно повезане са конкретним и специфичним моментаним политичким проблемима на одређеном подручју. У ослободилачком рату сваки командант батаљона, па чак и командир чете, а поготово руководилац

партизанског одреда, самостално треба да решава низ политичких питања, тј. да води своју политику. Без тога ни њихове војничке акције не могу бити целисходне и разумне. То је чињеница која се у једном таквом рату не може избећи, ма колико постојала жеља код многих официра европских армија да се у вршењу свог војног позива оградe од сваке политике.

Одлучујућа улога *моралног фактора* у рату можда нигде не долази толико до изражаја колико баш у ослободилачком рату. Како би се иначе могла објаснити победа наше ослободилачке Армије, која се борила у тако изузетно тешким околностима и у тако изразитој материјалној инфериорности у односу на непријатеља? У данашњим условима у Европи, само она земља, која је решила основне, горуће социјалне и националне проблеме на задовољство широких народних слојева, односно која их барем у току рата и кроз рат успешно решава, може наћи у себи довољно моралне снаге за вођење таквог рата. Само под таквим условима ослободилачки покрет може мобилисати широке слојеве за борбу против непријатеља, а његова армија користити драгоцену, свакодневну подршку цивилног становништва, а нарочито сељаштва без кога се успешна дејства ни у великом територијалном ни у малом партизанском рату не могу ни замислити. Територијални рат је народни рат и њега је немогуће водити без свестране и добровољне подршке и учешћа народа. Треба имати у виду да се принуда у таквом рату веома тешко може да спроведе. Не сме се, такође, заборавити ни на огромну улогу коју жене и омладина играју у таквом рату, што, са своје стране, још више повећава масовност покрета.

Још је Клаузевиц у свом делу „О рату“ (књига 6, глава 26) говорио о противницима „народног рата“ — како је назвао ослободилачке ратове против окупатора — који су се таквом рату супротстављали, због тога што је, тобоже, исто толико опасан за унутрашњи поредак, колико и за спољног непријатеља. Таквих мишљења има још и данас у делу владајућих кругова у разним земљама Европе. Међутим, примери ослободилачких покрета у току последњег рата показали су да ниједан друштвени слој или политичка група нема разлога да страхује за своје позиције *ако она буде одлучна у борби против завојевача*. Широки народни слојеви ће повести борбу против окупације и никаква сила их у томе неће моћи да спречи. Онај ко буде остао по страни те борбе, изгубиће свој утицај и своје позиције, а онај ко буде ступио у погодбе са непријатељем, биће уништен заједно с њим. Дакле, баш оградивањем од ослободилачког рата владајући кругови се излажу ризику друштвених и политичких преврата — а не његовим форсирањем и активним учествовањем у њему. У Југославији, на пример, онај део предратних владајућих кругова, који је у току рата пасивно посматрао гигантски двобој у нашој земљи, изгубио је сав утицај у народу, па и своје позиције после рата. Онај део, који је са оружаним групама Драже Михајловића стао чак

на страну окупатора у борби против побуњеног народа, био је уништен заједно са својим господарима.

Политички проблем изузетне војне важности у ослободилачком рату претставља *борба против пете колоне*. Пета колона је ванредно драгоцено средство окупатора у борби против побуњеног народа, односно народа који и после окупације није положио оружје и капитулирао. Без пете колоне окупатор је слеп и беспомоћан. Одлучујућим ударцем по петој колони пре отпочињања ратних дејстава или барем у моменту њиховог отпочињања, проблем те непријатељске агентуре још није решен. Сама окупација, по неумољивој логици, рађа нове врсте пете колоне. Чак и међу људима за које у мирно време нико не би то ни претпостављао, нађу се малодушни, опортунистички, национално несвесни елементи и слаби патриоти, кукавице и морални слабићи, спекулантни и егоисти, који ће личне користи претпоставити интересима нације и прићи непријатељу, најпре можда као неутралци, касније као ситнији колаборационисти и на крају као издајници и шпијуни. Није дугачак пут од првог тихог признања неминовности окупације до момента када окупатор таквом слабићу утрапи у руку пушку за борбу против властитог народа.

Зато борба против такве пете колоне у ослободилачком рату није само проблем војничке акције, њеног *физичког* уништења. Да би та војничка акција могла да рачуна на успех (јер се пета колона увек изнова појављује са сваком плимом рата), потребно ју је подупрети упорном и интелигентном политичком борбом која треба да допринесе *идеолошком и моралном* уништењу пете колоне. Таква политичка акција још у предратном добу претстављала би једну од најважнијих мера припрема за будући територијални рат.

4. Територијални рат је увек праћен насиљем, терором и репресалијама окупатора. Сваки рат собом доноси људске жртве и губитке националног богатства. Територијални рат не налази жртве само на борбеној линији, већ и међу цивилним становништвом. По том ефекту он се много и не разликује од класичног, фронталног рата. И фронтални рат данас својим далекометним ватреним средствима — атомским оружјем, хемиским и биолошким средствима, ваздухопловством, и диригованим пројектилима — проузрокује сличне резултате. Жртве међу цивилним становништвом постале су данас неизбежна пропратна појава сваке форме савременог рата.

Народ који жели да води територијални или барем мали рат, треба да буде спреман на такве жртве; народ, који није спреман да их поднесе, нека и не мисли на спасавање своје националне части и извојевање своје слободе и независности.

У савременом рату не постоје сигурна средства која би могла спречити жртве на фронту и у позадини. Међутим, наше искуство је показало да у једном територијалном рату постоје сасвим солидна средства да се број тих жртава смањи. Нација која на територијални рат прелази са фронталног, чувајући тако јуридикчки континуитет, има још и ту предност што јој заштитне мере, предвиђене Хашком конвенцијом, нико не може правно оспорити.

Најбоље средство за спасавање одраслог мушког становништва од репресалија јесте његово укључивање у војне јединице или бар његово наоружавање у сврху самоодбране. Тек када је готово све мушко становништво у нашем рату било укључено у војне јединице, односно наоружано као Народна заштита у циљу самоодбране по селима, постале су немогуће репресалије против њега. То је у великој мери важило и за жене, а нарочито за омладину. Активно учествовање ових категорија становништва у борби пре их је заштитавало, него што их је излагало опасностима. Најсигурније средство против незаконитог стрељања заробљеника било је држање непријатељских заробљених војника. Најефикасније средство против репресалија над женским становништвом, децом и старцима, била је увек појачана активност наших јединица и све већи замах устанка. Када је непријатељ утврдио да масовни масакри нејаког становништва доводе до све јачег отпора народа, до нових устанака и све јачих удараца наших јединица, он је почео да размишља о целисходности таквог поступка.

Само је јака властита војска у стању да заштити народ од терора и репресалија. Репресалије постају све мање могуће што се више шири устанак на све делове земље. Ако отпор буде захватио у интензивној мери све окупиране земље у Европи, жртве ће се разделити међу све народе, а сваки ће поједини народ морати да плати мању цену за своју и општу коначну победу.

5. За предвиђање и планирање територијалног отпора против окупатора потребно је имати реалну претставу о могућностима окупатора за контролу „окупиране“ територије и о могућностима постојања и борбе ослободилачке војске.

Наше искуство је непобитно показало да тамо где постоје веће властите јединице, окупатор не може да одржи гарнизон који би био мањи од најмање једног ојачаног батаљона. Мањи гарнизони, а поготово разне ситне жандармериске станице, изложени су сигурном уништењу. Зато је код нас непријатељ мање гарнизоне у таквим подручјима или изгубио или на време повукао у веће градове, стварајући тако своја већа упоришта. Густина окупације увек је била зависна од јачине наше војске на одређеном подручју. Тамо где су дејствовали само мањи партизански одреди, тамо је био већи број мањих непријатељских гарнизона, што је непријатељу олакшавало контролу територије, а нашим јединицама отежавало дејство и смањивало безбедност цивилног становништва. Тамо где су дејствовале наше веће јединице, а поготово када су имале и теже наоружање, постојао је само мали број великих непријатељских упоришта, а тиме и већа слобода маневра наших јединица, могућност стварања слободних подручја и већа сигурност становништва.

На основу те емпиричке норме (један непријатељски батаљон на једно упориште) може се и створити реална слика окупације једне земље као што је, на пример, Швајцарска, ако би ова водила територијални рат. Девет упоришта на једну непријатељску дивизију! А колико има Швајцарска важнијих градова и индустријских насеља,

варошица и великих села? На стотине. Да ли ће непријатељ бити у стању да ангажује толике дивизије само у Швајцарској и да тиме обезбеди једну колико-толико солидну, али ипак још не комплетну, окупацију земље? Очигледно да неће моћи. Ту је још регуларни фронт великих савезника, ту су све остале земље у Европи, у којима ће се за агресора поставити исти проблеми, а ту су, на крају, и огромна пространства СССР-а и сателитских земаља, где ће такође бити потребне читаве дивизије и армије да те народе одрже у покорности. Према томе, у Швајцарској, па и у свакој другој земљи која би водила модерни територијални рат, постојали би, поред окупираних градова, и велика слободна подручја, слободна села, варошице па и градови, који ће пружати довољно могућности за све врсте операција — од мањих до већих, за снабдевање војске, организацију обавештајне службе и везе.

Народ који капитулира, а поготово онај чији апарат државне власти пређе у службу агресора, може се окупирати и држати под окупацијом са неколико жандарма и полицајаца потпомогнутим домаћим агентима. Можда би ту био потребан још понеки мобилни полицијски пук за резерву. Међутим, народ који се није предао, иако су надмоћније непријатељске колоне прошишале основним комуникацијама земље и окупирале најважније центре, може се држати под окупацијом само ангажовањем великог броја, и то махом најбољих дивизија, а да при свему томе још увек остане довољно простора и могућности за продужење и непрестано нарастање отпора против окупатора. Окупација је, дакле, у савременим могућностима територијалног отпора само *релативна* ствар. Уистини, читав народ, читав државна територија не може се никад окупирати. Већи део народа и већи део националне територије увек ће остати слободан, ако народ и његова армија тако хоће. Тако је на пример око две трећине наше државне територије почетком септембра 1944 (тј. у време када су прве совјетске снаге продрле до наше источне границе) било у нашим рукама.

6. Већ из досада изложеног искуства нашег рата може се закључити да се оперативна основица територијалног рата не налази у градовима, већ на селу, тј. у оним пространим и отвореним пределима које никаква, па ни тако густа, окупација не може да контролише. Једино тај маневарски простор омогућава постојање већих регуларних јединица, њихово снабдевање, везу и безбедност. Он претставља неку врсту позадине, полазну тачку за све веће операције. Само са ослоном на таква подручја могуће су веће успешне борбе и само тамошњи услови омогућавају стално маневрисање јединица. Међутим, циљеви наших операција са те основице обично су били баш градови — основне базе окупатора, његове најбитније и најосетљивије тачке.

Без ослонца на таква слободна подручја не би се у нашем рату могао ни замислити прелазак од мањих партизанских јединица у масовну армију. Једино тако је било могуће прерастање наше почетне партизанске војске од 92 одреда са укупно 80.000 бораца крајем 1941

године у масовну регуларну армију од 53 дивизије са 800.000 бораца у завршним операцијама 1945 године.

Чак и највиша војна и политичка руководства су се код нас врло брзо (већ у 1941 години) преместила из окупираних градова на село. Тамо им је, усред војних јединица и под њиховом заштитом, било лакше руководити армијом и политичким покретом.

Тиме, међутим, није речено да се целокупна делатност ослободилачког покрета треба да ограничи само на село. Неопходно је да се рат распламса и по окупираним градовима. Ослободилачки рат у градовима, у поређењу са оним у унутрашњости, додуше, неће примити исте облике и неће постићи исти обим, али ће, ипак, имати важан удео у укупним ратним дејствима. Посебну важност могу добити широке могућности привредне саботаже и препади на поједине нарочито штетне окупаторске и квислиншке личности. У случају напада јединица на град споља, оружане групе у граду могу пружити значајну подршку. Поред тога, градови играју важну улогу у снабдевању војних јединица разноврсним материјалом, кога нема у унутрашњости. И, на крају, они имају велики значај за регрутацију и попуну јединица. У југословенском рату забележили смо низ примера веома успешне активности градских војних организација.

7. Територијални рат који је југословенски народ водио у току последњег светског сукоба развијао се на релативно великој површини. (Југославија има око 257.000 км²). То је нашим јединицама дало широке могућности маневровања, концентрације и децентрације, извлачења јединица из појединих офанзивних угрожених предела и пребацивања трупа у удаљенија подручја у циљу отпочињања изненадне офанзиве. Зато се у неким мањим земљама у иностранству појавило мишљење да је Југославија могла водити територијални рат благодарећи њеним релативно ширим просторствима и да је због тога вођење те врсте рата у њиховим земљама знатно отежано, ако не и сасвим онемогућено.

Детаљније проучавање нашег искуства показало би да је наша стварност на пракси демантовала таква мишљења. Наиме, у току нашег рата, ми нисмо имали само сјајних примера вештог коришћења целокупне наше државне територије, већ и уверљивих доказа да су и територије појединих покрајина биле довољно велике за све врсте маневара и операција тамошњих, домаћих, мањих и већих јединица. Ако су и поједине јединице од времена на време напуштале своја матична подручја, то није било због тога што их је непријатељ на то принудио, него просто због тога што је оперативна целисходност диктирала њихово ангажовање у другим покрајинама и областима. Али, с друге стране, било је и обиље примера да су у појединим покрајинама годинама дејствовале исте јединице.

Као пример таквог ограниченог маневарског простора навешћемо Словенију, која има свега нешто више од 20.000 км² (Швајцарска има око 41.300 км²). Због специјално деликатног положаја те земље која је била укључена у директну управу Трећег Рајха и Италије и где је баш због тога непријатељ био посебно осетљив, затим

због специфичних задатака које су словеначке јединице имале да решавају на важним комуникацијама које пролазе кроз ту покрајину, па и због специфичних услова борбе — Словенија је водила рат са више аутономности него друге покрајине. Зато су словеначке јединице ређе директно садејствовале са јединицама у другим покрајинама државе. У току читавог рата, упркос посебно жестоких офанзива непријатеља, у којима су учествовале огромне масе непријатељских трупа (на пример, у Трећој непријатељској офанзиви учествовало је у Словенији близу 100.000 Италијана), словеначке јединице нису никад биле принуђене да напусте своју оперативну територију и да се пребаце у друге покрајине државе. Ако су понекад и прелазиле у Хрватску, то је било због тога да хрватским јединицама помогну у извођењу одређене веће операције, после чега су се опет враћале у Словенију. Словеначки команданти никад, ни једног момента, нису добијали утисак и осећај да им уске границе њихове покрајине не пружају довољно маневарског простора за живот и борбу.

Међутим, постоји још један разлог који говори да је страховање због уског маневарског простора у једном будућем рату неумесно. Може се већ данас са сигурношћу рачунати да ће на основу искуства из прошлог рата, више-мање сви народи Европе, који би несрећом пали под окупацију, водити неку врсту, барем малог, ако не и већег територијалног рата. Према томе, свака побуњеничка војска имала би понеки ослонац и у суседним земљама. У случају нарочито тешког положаја, поједине јединице неке земље могле би се за кратко време склонити на територију суседа. Тако је, на пример, италијанска партизанска дивизија Гарибалди — Натисоне, која је оперисала у Фурланији (североисточни део Италије), често у тежим моментима наилазила на гостопријемни прихват наших словеначких јединица. Бугарске партизанске јединице такође су се често склањале у пределе Источне Србије.

8. На западу се веома често сусреће теза да је успешан територијални рат у Југославији био могућ због тога што је у њој земљиште углавном планинско, и да би, према томе, такав рат у земљама које немају такве погодне конфигурације био знатно отежан или чак немогућ. Какав је суд о тој тези дала сама наша стварност?

У првом реду, мишљење да је земљиште у Југославији претежно планинско не одговара стварности. 54,8% наше државне територије има надморску висину испод 500 м, а 27,4% отпада на површине између 500 и 1.000 м. Према томе, 82,2% наше територије сачињава таласасто-маневарски терен испод 1.000 м. Ако томе додамо још 14% средњепланинског земљишта, висине од 1.000 до 1.500 м, које се у војном погледу битно не разликује од земљишта са 500—1.000 м висине, онда видимо да на маневарски терен у Југославији отпада 96,2% од укупне површине. На праве планине од 1.500—2.000 м висине отпада свега 3,3%, док високе планине изнад 2.000 м претстављају минимални остатак од 0,5%. Из те статистике се види да су наши партизани живели и борили се на земљишту које је подесно не само.

за модерно наоружану пешадију, већ и за дејство моторизације и тенкова, за употребу сваковрсне артиљерије и базирање авијације.

Наша стварност никада није дала разлога за мишљење да је партизански, односно територијални рат лакше водити по планинском него по средње-испресећаном земљишту. Напротив, наши борци су увек сматрали високе планине за неугодно и тешко бојиште и избегавали су га кад год је то било могуће. Они су се на планинском терену појављивали само тада када га је при маневровању било немогуће избећи или када их је непријатељ својом надмоћношћу набацио на њега. Маневровање и борбе у планинама траже велике физичке напоре и специјалну опрему; ту су отежани снабдевање, транспорт, веза и обавештајна служба. На нижим висинама је свакој војсци, па и партизанима лакше ратовати. А што је било главно: у планинама — где није било непријатеља — партизани нису имали шта да раде и с ким да се боре. Њихова функција била је борба, коју су могли водити тамо где је било непријатеља, а он се могао наћи у равницама и на нижим надморским висинама.

9. У неким земљама на Западу такође влада мишљење да је територијални рат у њиховим земљама немогућ, односно знатно отежан, због велике густине становништва, великог броја густо распоређених насељених места и добро развијене путне мреже.

Мора се признати да у Европи има неколико земаља, односно предела у неким земљама, где би операције већег стила у једном ослободилачком рату биле отежане због изузетно велике густине становништва на скоро апсолутно равничастом земљишту. Али већина европских земаља не спада, барем у целини, у ту категорију.

Ни Југославија као целина, ни поједине њене покрајине, не спадају у ту категорију. Са својих просечно 63 становника на 1 км², она има један део своје територије слабије, а други, гушће насељен од показаног просека. И у једном, и у другом делу, а нарочито у другом, развијале су се код нас операције од мањих до највећих.

Узмимо опет за пример Словенију која у том погледу има највише сличности са осталим западно-европским земљама и која је због тога по својим искуствима за њих и најпоучнија. Она има густину од 70,5 становника на км², а ако се одузме њен северозападни високо-алпски део (на коме практично и није било борби, изузев неколико сукоба патрола), онда је густина становништва далеко већа, тако да се у војном погледу битно не разликује, на пример, од густине Швајцарске, која има просечно 112 становника на км². И баш у тој Словенији, доста густо насељеној и претежно индустријализованој, са већим бројем градова и великим бројем села, пуне четири године извођене су све врсте операција са јединицама које су већ у 1943 години порасле на два корпуса са укупно 6 дивизија, 3 самосталне бригаде и око 15 партизанских одреда јачине по пар стотина бораца, са укупним бројним стањем које је варијало од 35—40.000 бораца.

Густина становништва на бојишту никад није сметала нашим јединицама. Напротив, оне су увек настојале да продру у најбогатије пределе, које је непријатељ обично и најбоље бранио. Тамо су били

знатно лакши услови за живот и борбу за снабдевање храном и набавку разноврсне опреме, као и за мобилизацију нових бораца, док је нега и опскрба рањеника била једноставнија, а систем веза и обавештавања много простији.

То исто важи и за густину путне комуникациске мреже. У Словенији се тешко може наћи нека тачка на терену која би, у ваздушној линији, од најближег аутомобилског пута била удаљена више од 10—15 км. Истина, ти путеви можда нису тако добри нити сви асфалтирани као они на Западу, али имају тврду основу тако да су сасвим добри за употребу војних аутомобилских транспората. Та путна мрежа није ометала нашу активност. Друмови су користили непријатељу, али су користили и нама. Када нисмо желели да их користи непријатељ, имали смо довољно начина и средстава да их учинимо неупотребљивим.

Узмимо само један конкретан пример из Словеније: кроз 20—30 км широки пролаз између реке Саве и Камнишких Алпи, од Љубљане до Цеља води 6 паралелних аутомобилских друмова, тј. по један друм на сваких 3—5 км. Од ма ког од тих друмова најудаљеније тачке на земљишту не прелазе ваздушну дистанцију већу од 3—4 км. Читаво земљиште је густо насељено. Ту је Камнишко-засавски одред, јачине 100—200 бораца, оперисао од 1942 године па до краја рата, и то компактно — не разбијајући се никада на мање делове. Он је у том простору непрестано нападао комуникације и транспорте и издржао многе непријатељске офанзиве (најмање по две месечно), али непријатељ никада није успео да га одатле истера. Поред тога, ту су од 1943 године па надаље оперисале и поједине бригаде 4. словеначке оперативне зоне са истим задацима и резултатима. Сличних примера има још читав низ како у Словенији тако и у другим покрајинама.

Зар овај и слични докази из праксе нису довољни да свакога увере у то да свака високоцивилизована земља располаже могућностима да и под сличним путним условима води територијални рат?

10. Често се у иностранству праве покушаји да се успеси нашег Ослободилачког рата објасне релативно заосталијим ступњем цивилизације и сразмерно нижим животним стандардом нашег народа у предратној Југославији. По мишљењу тих људи народи са нижим животним нивоом подеснији су за такву форму рата од високоцивилизационих народа Западне Европе.

Пре свега, треба утврдити да нижи животни стандард сам по себи још нипошто није разлог да се у једној земљи развије ослободилачки покрет. Ако би то било тако, онда би било неразумљиво зашто, на пример, Бугари или Румуни — који се у погледу животног стандарда битно нису разликовали од становника многих наших покрајина у бившој Југославији — нису развили иоле значајан покрет против истог немачког окупатора, иако су за такав покрет имали исто толико разлога колико и ми.

Поред тога, треба се потсетити да су многи високоцивилизационих народи водили у току прошлог рата борбена дејства у условима

који баш нису били много лакши од услова у којима смо ми ратовали. Сетимо се само огромних напрезања енглеског војника у афричким пустињама, или америчког у прекоокеанским дунглама. Немци, научени на висок стандард живота, такође нису имали лаку ситуацију у заосталим пределима Русије. И, на крају, француски макији, такође су се сналазили у условима своје цивилизоване земље; што они нису испољили сву своју ефикасност, узроке за то никако не треба тражити у њиховом ступњу цивилизације, него у општој концепцији борбе и задацима које су себи поставили.

Објашњавање успеха наше борбе против окупатора нашим ниским животним стандардом је, поред реченог, само по себи погрешно. У Југославији, пре рата, све покрајине нису биле развијене у погледу цивилизације у истој мери. Али, то није спречило да све те покрајине покажу исту вољу за отпором. Словенија, на пример, била је још пре рата развијена у погледу цивилизације до те мере да се између ње и других земаља Западне Европе не би могле открити неке суштинске разлике. Словенија је већ тада имала модерне градове, индустрију и сељаштво са модерним начином живота; у њој није било трага неписмености; култура, школе и универзитет нису заостајали за западноевропским. А ти Словенци нису се борили ништа горе од других народа Југославије, од којих неки, због вековног ropства, нису имали могућности да развију своју цивилизацију и доведу је на исти степен.

Погрешно је, дакле, вољу за борбом и спремност за жртве једног народа објашњавати његовим ступњем цивилизације. У историји се могу наћи многи примери да су слабо цивилизовани народи једном показали јаку вољу за борбом, а други пут опет спремност за капитулацију. Сличних примера може се открити и код високоцивилизованих народа. Узроке за испољавање воље за борбом треба, дакле, тражити на другом месту.

Извесну улогу у развијању високе борбене свести код нашег народа свакако су одиграле наше славне ратничке традиције (готово сваки народ, са ретким изузецима, има више или мање, таквих традиција). Али ни само њима не могу се протумачити наши успеси. Не треба изгубити из вида ни то да генерација која је водила тај последњи рат, сама није имала тих искустава и традиција.

Територијални рат, дакле, по нашем мишљењу, може у будуће да води сваки народ, независно од ступња своје цивилизације, ако код њега постоји развијена висока национална свест и приврженост слободи и независности.

11. Свака армија која се спрема за фронтални рат и која у каснијем развоју војне ситуације предвиђа евентуална територијална дејства, неминовно мора поставити питање: какво јој је оружје потребно? Шта о томе говоре југословенска искуства?

У погледу вођења фронталног рата данас су гледишта мање-више уједначена у свима армијама. Сви се слажу да су потребни најсавременији модели наоружања, тј. оруђа велике разорне моћи, високе аутоматизације и тачности погађања, далеког домета и лаке

покретљивости. А како стоји ствар у случају прелаза на територијални рат? Наоружање, свакако, треба да одговара основним карактеристикама таквог рата тј. да омогући (1) стално маневровање и веома покретна дејства трупа, (2) извођење јаких брзих удара и (3) отварање ватре и наношење удара са малих отстојања. Намеће се, дакле, потреба: (1) за веома покретним, лако преносним оружјем мале тежине, (2) за оружјем велике разорне моћи и могућности тренутног остварења јаке концентрације ватре и (3) за оружјем које може имати и нешто мањи домет.

Већ из тих захтева види се колико је погрешно мишљење оних који сматрају да би јединице које воде територијални рат, па чак и партизанске јединице које воде само помоћна дејства у непријатељској позадини, требало наоружати само лаким пешадиским наоружањем. Оне са тим скромним наоружањем никако не би имале перспектива већих успеха и ефективности дејства.

У Југославији се показало да територијални рат омогућава, па чак и императивно захтева, ангажовање најразноврсније тешке технике. Тешко наоружање које смо силом одузимами од непријатеља и које смо у последњој фази рата добијали и од Савезника, веома смо корисно употребљавали. Оно је претстављало предуслов за велике успехе које смо у последњој половини рата постизали над моћним концентрацијама добро утврђеног непријатеља.

Од квалитета и квантитета тешког наоружања у великој мери зависи ефекат територијалног рата. При томе, очигледно, треба имати у виду да за све фазе територијалног рата неће бити потребни сви модели наоружања, који су корисни и потребни за фронтални рат, нити читави њихова количина, јер би то дошло у опреку са захтевима покретљивости операција. У том случају потребно је једноставно привремено склонити и сачувати од непријатеља такве моделе наоружања. С времена на време, а нарочито у фазама распламсавања рата и властитих офанзивних подухвата, биће честих прилика у којима се то тешко наоружање може и треба искористити.

Дакле, савремена армија данас захтева све врсте наоружања које јој је потребно за вођење успешног фронталног рата. Ако она усто предвиђа и вођење територијалног рата, онда треба да се на време снабде и оним моделима који највише одговарају за ту посебну форму ратовања. При томе треба имати у виду да се сви модели наоружања за вођење територијалног рата могу корисно употребити и у фронталном рату.

У току последњег рата, а нарочито после њега, изграђени су неки нови модели наоружања који ће знатно олакшати вођење евентуалног будућег територијалног рата. Да поменемо само противтенковске реактивне бацаче и бестрајна оруђа и инфрацрвене нишанске справе за ноћно гађање. Они ће олакшати решавање три крупна проблема територијалних дејстава: борбу против тенкова, уништавање утврђених заклона и ефикасност ватре у ноћним дејствима.

12. Перспективе, модерног територијалног рата не би биле довољно јасне ако не бисмо посебно истакли огроман значај авијације за ту форму рата, пошто баш она у великој мери олакшава његово вођење.

Савремене ваздушнодесантне трупе уствари нису и не би требало да буду ништа друго до типичне јединице територијалног рата. Ако оне у току прошлог рата, осим у неколико изузетака, нису манифестовале све могућности своје употребе, за то треба тражити разлог, између осталог, у томе што су исувише биле оптерећене разним захтевима који произлазе из принципа фронталног ратовања, и што се нису показале довољно еластичне за употребу у територијалним дејствима. Оне имају далеко више могућности употребе, нарочито на својој (окупираној) или пријатељској земљи, него што им се то обично приписује. Ако буду примењивале одговарајућу тактику, онда време њиховог опстанка у непријатељској позадани неће бити ограничено, као што није било ограничено ни нашим дивизијама, које су годинама оперисале усред непријатељског распореда. Чак и мање јединице — батаљон и пук — спретном тактиком и добрим наоружањем могу постићи велике успехе и резултате.

Нарочито се велике перспективе откривају ваздушно-десантним јединицама у њиховом садејству са постојећим већим и мањим територијалним јединицама. У том садејству, једне и друге могу се спојити у крупне оперативне групације, које би биле у стању да постигну и значајније успехе.

Транспортна авијација пружа нове перспективе покретљивости сувоzemних јединица територијалног ратовања. Поред марш-маневра и инфилтрација, јединице ће за своје маневре моћи да примене и ту авијацију. Могућности изненађења и брзих преноса главних напора из једног подручја на друго тиме се знатно повећавају.

Борбена авијација има великог значаја при извршавању тежих задатака — као што су напади на утврђена упоришта или одбрана пред надмоћним непријатељским концентрацијама — јер их она знатно олакшава својом ватреном подршком. Знатне потешкоће у примени артиљерије и тенкова, које су у територијалном рату објективне природе, могу се ублажити присним садејством са авијацијом.

Као што се то код нас већ показало, авијација може послужити као једно од важних средстава снабдевања јединица, нарочито оним материјалима до којих се тешко долази отимањем од непријатеља.

Транспортна авијација има исто толику, ако не још и већу важност, за хитну евакуацију рањеника и болесника, који у територијалном рату претстављају велики терет за оперативну војску. На пример, у току Четврте непријатељске офанзиве на нашу главнину у Босни и Херцеговини наше јединице морале су да воде собом 4.000 рањеника и оболелих од тифуса, што је у великој мери кочило наше операције против 11 немачких и италијанских дивизија. С друге стране, евакуација неколико хиљада рањеника крајем 1944 и у 1945

години, од стране савезничке авијације у Јужну Италију, јако је растеретила наше јединице и подигла њихов борбени дух.

Авијација ће бити корисна и за везу између појединих командних инстанција, као и за омогућавање чешћег личног контакта између њих.

Зато је за сваку земљу која предвиђа евентуални територијални рат потребно да изграђује и своју авијацију, а нарочито своју властиту транспортну флоту. Ту нису потребни сувише гломазни транспортни авиони. Били би довољни мањи авиони — носивости око 2 тоне — јер би се могли лакше употребљавати. Треба подвући нарочиту корисност хеликоптера, пошто они отварају сасвим нове могућности за снабдевање и евакуацију. У погледу аеродрома за транспортну авијацију не би требало страховати. Ако се за њу привремено не би могле обезбедити базе на властитој, она би могла базирати и на суседној савезничкој територији. Сналажљивошћу јединица на „окупираној“ територији ће се увек наћи прихватни аеродроми, као што смо их и ми увек проналазили, само да је, било кога, ко је хтео на њих да слети.

13. Код страних армија, које размишљају о евентуалној примени територијалног рата у својим земљама, највише сумњају у могућност снабдевања, нарочито муницијом. Без сумње, то је питање доста тешко, али је наш пример показао да и за то има лека.

Између старе југословенске и нове ослободилачке војске у организациском смислу није постојао никакав континуитет. Ми смо организовали нашу војску на потпуно новој основи. При томе нам је за почетак било драгоцено оружје и муниција које су наше илегалне организације и само становништво својом иницијативом сакрили и сачували још приликом распада старе војске. За сам почетак то је било мало, али ипак довољно.

Из тога примера може се закључити да ће за почетак територијалног рата једне регуларне армије бити довољно оно наоружање и муниција којим ће та армија располагати приликом преласка са фронталне на територијалну форму ратовања. Поред тога, у случају планског припремања територијалног рата свака држава има довољно средстава да на погодним сакривеним местима припреми довољно резерви сваковрсног материјала за читаве месеце, па и године рата. Запамтимо: у територијалном рату троши се, и треба да се троши, мање муниције него што то обично бива у фронталном; у територијалном рату треба добро размислити куда се шаље сваки поједини метак или граната.

У каснијем развоју рата свака територијална армија може да буде оријентисана на снабдевање оружјем и муницијом отимањем од непријатеља. Пошто смо ми отпочели територијални рат у тако неугодним условима (бивша војска није ништа предузела за припремање таквог рата што би могло надживети њену капитулацију), то смо на тај извор били упућени такође од самог почетка, већ у 1941 години. Ми смо створили војску од 300.000 наоружаних људи пре него што смо од Савезника добили иједну пушку, иједан метак,

и то искључиво из онога што смо запленили од непријатеља. Тек у другој половини рата почели смо да примамо и помоћ споља, али она никад није била довољна да бар приближно покрије наше потребе. До краја рата плен је остао основни извор нашег снабдевања ратним материјалом.

Надајмо се да би у евентуалном будућем рату помоћ ослободилачким армијама била већа него што је била у прошлом. Али, било би погрешно оријентисати се само на њу. Ње никад неће и не може бити довољно. Велики Савезници ће имати сопствених брига око снабдевања својих армија. Поред тога, биће, надајмо се, више рефлектаната на такву помоћ. На крају, могу наступити и тешкоће у дотурању и услед недостатака транспортне авијације и пилота. Према томе, ослободилачки покрети треба да рачунају да ће и у будућем рату бити барем делимично везани за властите изворе. Наша позитивна искуства из властитог снабдевања путем плена биће свакако корисна поука за сваки ослободилачки покрет; ниједан од њих неће моћи да их мимоиђе.

Није искључено ни то да, у случају дуготрајног територијалног рата, дође до делимичног пренаоружавања војске. Сразмерно појави недостатка првобитних сопствених калибара муниције, биће потребно да се пређе на непријатељско наоружање и његове калибре. Највише ћемо на нов облик процеса „стандардизације наоружања“ на основу истих калибара са непријатељем. Процес мало необичан за фронтални, а сасвим природан и законит за територијални рат.

III

Код ратника, који је у току последњег светског сукоба прошао школу партизанског рата, данашња концепција одбране Запада увек изазива извесну сумњу. Он не може а да не призна велику вредност модерно наоружаних дивизија високог бројног стања, силна средства ватрене подршке, стратегиске авијације, атомске бомбе и атомске артиљерије, диригованих пројектила и осталог модерног оружја за фронтални отпор агресору и дезорганизовање његове позадине. На класичном фронту против агресора оваква и слична средства без сумње би у евентуалном будућем рату претстављала основну снагу одбране и противовојне. Али, он се нипошто не би могао сложити са потцењивањем војничког, стратегиског значаја отпора оних народа који би развитком догађаја могли да падну под окупацију непријатеља.

У чему се састоји то потцењивање? Отпор евентуално окупираних народа на Западу или се уопште не помиње или се помиње само узгред као незнатно помоћно средство герилаца и диверзаната. Занемарује се значајна стратегиска вредност ослободилачких ратова окупираних народа. Због тога се данас веома мало ради на томе да се унапред припреми организовани отпор оних народа који би због свог експонираног положаја могли евентуално да буду, барем привремено, окупирани. Када се прорачунава однос снага по дивизијама између

Источног блока и снага Атлантског пакта, полази се од претпоставке да ће све непријатељске дивизије бити употребљене на класичном фронту. Међутим, на том фронту број непријатељских дивизија може бити знатно мањи ако би непријатељ био принуђен да приличан њихов део употреби за рат против побуњених народа. Из тога произлази да се данас у предвиђању остављају неискоришћене огромне резерве снага за отпор против агресора, што би у оштем билансу знатно слабило одбранбене снаге Европе.

Међународни, стратешки значај једног широко распламсаног ослободилачког рата може да буде огроман. Југославија је у току прошлог рата спречила одашиљање ма каквих квислиншких јединица на друге светске фронтове, смањила на минимум производњу окупатора у нашој земљи за његове војне потребе и држала приковано за наше ратиште тридесетак и више непријатељских дивизија са више од пола милиона људи. Крајем 1944 године непријатељ је био, на пример, принуђен да против наших 51 дивизије са 500.000 људи⁵⁾ ангажује својих 40 дивизија са 580.000, док је у исто време на италијанском фронту против 24 савезничке дивизије било ангажовано свега 27—28 непријатељских дивизија, са округло 350.000 људи⁶⁾. Вредност ослободилачких ратова за светску стратегију је, дакле, огромна. Њу нипошто не би требало занемарити у прорачунима односа снага у свету.

У прошлом рату Југославија је била једина која је распламсала широк ослободилачки покрет и водила прави територијални рат великих, регуларних војних јединица. Тако се могу и објаснити велике жртве које смо при томе морали да претрпимо. (На око 15 милиона становника ми смо после рата набројали 1,7 милиона губитака свих врста, од којих је у борби погинуло око 300.000). У евентуалном будућем рату ангажовањем свих поробљених народа у територијалном рату знатно би се смањила ефикасност окупације у појединим земљама, тј. смањило би се број окупаторских снага у свакој земљи која пружа отпор. Да су барем неки од поробљених народа у Европи у току прошлог рата дигли један шири устанак против туђина, Немци и њихови сателити не би могли да држе у Југославији по тридесетак и више дивизија. Самим тим у свим земљама би се неминовно смањило број жртава и степен разарања земље, док би се њихови напори међусобно поделили. Солидаран иступ свих тангираних народа против завојевача знатно би олакшао на тај начин посебне ситуације појединих народа.

⁵⁾ У тачки 6 другог дела чланка показали смо да је 1945 године у наших 53 дивизије (са осталим мањим јединицама) било 800.000 бораца, а да је крајем 1944 године у нашој 51 дивизији (и осталим мањим јединицама) било 500.000 бораца. Та разлика у броју бораца произлази из интензивније обавезне мобилизације на дефинитивно ослобођеним подручјима после постепеног прелаза на фронтално ратовање. Дивизије су у то време знатно ојачале свој борбени састав.

⁶⁾ Черчил каже у својим мемоарима: „Ове герилске снаге (Југославије и Албаније — прим. Д. К.) задржавају исто толико немачких дивизија колико британске и америчке армије заједно“. (Churchill: Обруч се затвара, стр. 292).

Перспектива коначне победе у евентуалном новом светском рату лежи у рукама уједињених снага против агресије. Та перспектива не заснива се само на далеко надмоћнијем привредном и сировинском потенцијалу тих сила, који може имати одлучујући утицај на крајњи исход рата; она обухвата и моралне предности тих снага ако оне буду водиле један неизазвани рат. Перспектива те коначне победе свакако ће претстављати огромну моралну подршку за све нападнуте народе, па и оне који би пали под привремену окупацију агресора.

Међутим, та перспектива коначне победе у рату не може да буде довољна морална подршка оним народима Европе који су угрожени окупацијом. Они своје ратничке квалитете неће моћи да развију на основу наде да ће их у случају окупације спасти ослободиоци споља. Таква нада може само да успава, а не да развије и стимулира борбене врлине народа. Угрожени народ мора да дође до свести да се може властитим снагама бранити и одбранити, а не да чека да га други спасава. Он мора да нађе у себи снаге за борбу; он мора да развије веру и самопоуздање у властите снаге и могућности. Народ мора доћи до сазнања да је непобедив — чак и у случају окупације. Једино такав народ може да издржи напад, окупацију, терор и репресалије, да себи избори слободу и независност, и да допринесе битан удео заједничкој победи над агресором.

Али, те перспективе за властиту успешну борбу, чак и против моментано јачег противника, морају бити засноване на реалним стратегиским могућностима, на реалистичкој концепцији борбе. Народни инстинкт не верује у илузије, већ у форме борбе које одговарају датој ситуацији и односу снага. Једино оне су у стању да мобилишу духове и свесно сврстају широке народне слојеве у редове бораца.

Импровизација ослободилачког рата без претходних припрема могућа је — то су показали примери Норвешке, Француске, Италије и других окупираних земаља у току прошлог рата. И у Југославији, где је, додуше, било извесних припрема за такав рат (од стране опозиције), војна организација требала се стварати углавном у току рата. Али, то је пут тежак, дуготрајан, мучан и пун жртава. Да је бивша југословенска војска ма шта реалног припремила за такву форму продужења рата против завојевача, ситуација нашег ослободилачког покрета била би без сумње знатно лакша. Успеси нашег рата могли би да буду и већи и бржи да смо почели са ситуацијом каква је била код нас, рецимо, 1943 године, место са оном каква је била 1941. Армија која у својим ратним плановима предвиђа, између осталог, и варијанту делимичне или потпуне окупације своје територије, учинила би, дакле, своје народу велику услугу ако би му, систематским припремама и за ту форму рата, приштедила мучан пут импровизације отпора за време евентуалне окупације.

Организациско решење проблема припрема за територијални рат не би требало тражити у формирању посебних јединица за ту форму рата. Целокупна војска предвиђена за фронтална дејства требало би да буде обучена за обе форме, тј. и за фронтални и за терито-

ријални рат, пошто ће често бити тешко унапред предвидети које ће се јединице оставити у непријатељској позадини, чак и онда када се предвиђа повлачење једног дела снага са своје територије. Једино би се могло оправдати формирање специјалних партизанских одреда и диверзантских група везаних за одређени терен. Међутим, материјалних припрема за територијални рат је много, те их треба спровести још раније, за време мира.

Необичну важност при томе могу да одиграју психолошке припреме. Пре рата могло се наћи наивних мишљења да свако припремање за окупацију, па чак и сваки разговор о могућности неуспеха фронталног отпора против агресора, тобоже значи уношење дефетистичког расположења у војску и народ и, према томе, слабљење отпорне снаге и борбеног духа. Нереална оцена снага и потцењивање нужности припреме територијалног рата против окупатора које произилази због такве оцене прикривано је фразама о апсолутној непобедивости нације и неизбежности офанзивног разбијања сваке агресије. Тиме се прећутно и посредно признавало да би разбијањем фронталног отпора агресору био свему крај, да тиме свака борба престаје и отпочиње капитулација и ропство. Међутим, тиме још ничему није крај, а најмање борби и рату. Тада, уствари, и не треба да се деси ништа друго него прелазак из једне форме рата у другу, додуше тежу и крвавију, али утолико мање тешку и крваву, уколико су припреме за њу солидније извршене. Припрема за територијални рат још у мирно доба не значи, дакле, никакво уношење дефетизма у војску и народ, већ само откривање нових перспектива за спас националне части и независности. Припреме за територијални рат претпостављају, дакле, исту паролу о непобедивости нације и очување националне независности, са једином разликом да се она избори кроз друге форме борбе и рата.

То све, међутим, неће бити довољно. Треба и *знати* како и шта припремити за територијални рат, а у првом реду како га водити. То није једноставна ствар, јер постоје знатне разлике између те форме рата и фронталне. У том погледу изучавање богате ризнице искустава наше ослободилачке армије биће од велике користи за све армије Европе.

Међутим, територијална концепција рата није само средство дефанзиве пред агресијом и окупацијом. Њен значај се неће ништа умањити ни онда када слободољубиве снаге буду прешле у велику противофанзиву да униште агресора у његовом сопственом брлогу, као што се не умањава ни у мањим противударима у току самог рата. Дејство по непријатељској позадини не сме данас да буде ограничено само на тешку бомбардерску авијацију и друга ватрена средства великог домета. Једно од битних и најефикаснијих савремених средстава за дејство по непријатељској позадини су крупне регуларне формације и партизански одреди — било да су остављени у непријатељској позадини од раније, било да су тамо формиран, било да су пребачени ваздушним путем или комбиновани из сва три елемента. У будућем рату ће сваки план офанзивне операције бити нужно де-

фектан, ако не планира и таква дејства у непријатељској позадини. Тај елемент обезбеђења офанзиве није ништа мање важан од обезбеђења операције, на пример, артиљеријом, авијацијом и слично. То ће бити још разумљивије ако се сетимо колико су савремене мото-механизоване армије на фронту упућене на непрекидно и правилно функционисање читавог позадинског система, који је везан за путеве. Према томе, познавање специфичне стратегије и тактике територијалног рата није важно само за окупацијом угрожене земље, већ и за све остале које ће узети активног учешћа у одбрани од агресије и њеном разбијању путем преласка у противофанзиву.

На крају: припрема за територијални рат служи данас обуздавању агресора, а то значи да служи ствари мира. Када агресор зна да ће ликвидацијом фронталног отпора једне земље, а нарочито мале, срушити и сваки њен даљи отпор и принудити је на капитулацију и ропство, онда ће он то првом згодном приликом и учинити. Ако он, међутим, зна да га у тој земљи, после његовог уласка као окупатора, чека још страшнији, исцрпљивији и друготрајнији територијални рат на читавој окупираној територији, онда ће добро размислити да ли му се то стварно и исплати. Територијални рат је, дакле, веома солидан, уверљив и за агресора разумљив аргуменат за поштовање мира и зазирање од рата.

Најновија издања

„МАЛЕ ВОЈНЕ БИБЛИОТЕКЕ“

АРКТИК

Будуће ратиште великих сила?

од генерал-потпуковника ДУШАНА КВЕДЕРА

48.000.000 ТОНА ЗА АЈЗЕНХАУЕРА

од америчког потпуковника РАНДОЛФА ЛИЈА

КОМАНДОВАЊЕ БАТЕРИЈОМ И ДИВИЗИОНОМ

од капетана I класе БОРИВОЈА ОБРАДОВИЋА

Ускоро излази из штампе

ОПЕРАЦИЈЕ У ЈУЖНОЈ ИТАЛИЈИ

Превод са енглеског — издање Војно-историског института армије САД